

OPPONENSI VÉLEMÉNY**KOVÁCS PÉTER „A NEMZETKÖZI JOG FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI
ÉS KORLÁTAI A NEMZETKÖZI BIRÓSÁGOK JOGGYAKORLATÁBAN”
ÉRTEKEZÉSÉRŐL**

Az értekezés témája mindenképpen fontos és aktuális. Nem először aktuális ez a téma a nemzetközi jog történetében, de az időszerűséget újratereztik új fejlemények, új intézmények, új összefüggések, a releváns világ terjedése, politikai képletek és térképek változása. Az értekezés megírásának az időpontja igen alkalmas időpont az ismert feltevések átgondolására és új kérdések feltevésére. Külön kiemelném, hogy az utóbbi évtizedekben a nemzetközi bíróságok száma és jelentősége megnövekedett, és ez a körülmény új relevanciát kölcsönöz a bővülő esetjognak. A nemzetközi jog vizsgálata egyre inkább feltételezi a nemzetközi bíróságok joggyakorlatának elemzését. Ez a terület új tudományos eredmények kimunkálását teszi lehetővé, és meggyőződésem szerint Kovács Péter élt is ezzel a lehetőséggel.

Az értekezés szükségszerűen mutat történelmi távlatokat, de lényegében azt igyekszik felmérni, hogy a jelen történelmi pillanatban milyenek a nemzetközi jog fejlesztésének a lehetőségei, és mi határozza meg a korlátokat. Az értekezés struktúráját a fejlesztési lehetőségek és korlátok szembeállítása határozza meg. Ez egy logikus alapstruktúra, melyen belül aztán természetesen helyezkednek el azok a tényezők melyek jogfejlesztést serkentenek, illetve annak korlátokat szabnak. Érdekes és egyszersmind logikus eredménye az elemzésnek, hogy gyakran ugyanazok a tényezők vezetnek (más-más kontextusban) fejlesztéshez, illetve korlátokhoz. A szerző a bevezetőben említi is – majd később bizonyítja – hogy „a lehetőségek és korlátok

egymással dinamikus interaktív kapcsolatban állnak”. A szembeállítás egy fontos szemszöveget tudatosít és érdekes rávilágítást enged a nemzetközi jog alakulásának folyamatára. A dichotómia követése, láttatása és elemzése mellett, talán érdemes lett volna egy más szempontból is rávilágítani az elemzett problémákra, a gondolatok hatósugarán belül tartva azt a kérdést is, hogy a fejlesztések és korlátok szorzata nem-e azonos magával a nemzetközi bíróságok joggyakorlatával.

Az Értekezés szerkezete logikus és áttekinthető. A bevezetőt és a következtetéseket leszámítva két részre tagolódik: a jogfejlesztés okai (a jogfejlesztést serkentő tényezők), illetve a jogfejlesztés korlátai. Úgy az okok, mint a korlátok között megkülönböztet jogi természetű és nem jogi természetű (metajurisztikus) okokat. A jogi természetű okokat (akár a jogfejlesztést serkentő okokról, akár korlátokról van szó) további két nagyobb alcsoportra osztja: szerződési természetű és nem szerződési természetű okokra. (Ezen a ponton a terminológia azt hiszem nem egészen következetes. Amikor jogfejlesztésről van szó, a két alapvető alcsoport a szerződési természetű alapokon, illetve nem szerződési természetű alapokon nyugvó jogfejlesztés. A korlátokat taglalva azonban, a megfelelő alcsoportok elnevezése: „az írott jogra visszamutató korlátok”, illetve a „nem szerződési természetű korlátok”. Az „írott jog”, illetve „szerződési természetű” jog egybeesésének illetve megkülönböztetésének kérdése több figyelmet is érdemelhetett volna.) Az említett alapkategóriákon belül az Értekezés meggyőző alapokon azonosít/választ tényezőket melyek serkentik, illetve korlátozzák a jogfejlesztést.

Az elemzések és következtetések meggyőző alapokon nyugszanak. A szerző természetesen válogat, példákat sorol, ezek száma azonban tekintélyes. Az Értekezés 12 bírói fórum 238 ítéletét, illetve tanácsadó véleményét dolgozza fel. Legtöbb teret az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga kapott (81 ítélettel, illetve 1 tanácsadó véleménnyel), majd a Nemzetközi Bíróság és jogelődje az Állandó Nemzetközi Bíróság esetjoga (62 és 21). Az esetek számától függetlenül a Nemzetközi Bíróság gyakorlatára támaszkodik a legtöbb következtetés – ami érthető, tekintettel arra, hogy e gyakorlatból több okkal vonhatók le általános következtetések.

Fontos értéke az Értekezésnek, hogy a nemzetközi bíróságok jogfejlesztő tevékenységét elemezve figyelembe veszi a nemzetközi jog sajátosságait. A nemzetközi

biróságoknak más keretek között van esélye jogfejlesztésre mint egyes országok bíróságainak. Sajátos tényezőt formálnak a nemzetközi erőviszonyok, a normák kompromisszumos jellege, a jogtudomány („kiváló jogtudósok tanításai”) státútumban is elismert szerepe, a különböző nemzetközi bíróságok kölcsönhatásai. E sajátosságok azonosítása és elemzése számottevő pozitív értéke a dolgozatnak. Ezen a ponton megjegyezném azt is, hogy hogy több figyelmet is érdemelhetett volna néhány jellegzetesség. E megjegyzés nem feltétlen hiányosságot mutat, inkább további lehetőséget. Minden értekezésnek természetesen korlátai is vannak, nem kaphat helyet minden a témához kapcsolódó gondolatmenet. Ezzel a *caveat*-tal jegyezném meg, hogy a például Kompetenz-Kompetenz elvvel kapcsolatban, érdekes lehetett volna a párhuzam a nemzetközi (kereskedelmi) választottbíróságok és a nemzetközi bíróságok között, mert az utóbbiak esetében a Kompetenz-Kompetenz elvét követve a bíróságnak nem kell igazodnia más igazságszolgáltatási elvárásokhoz, nem kell figyelembe venni azt a lehetőséget, hogy egy semmisítési vagy elismerési eljárásban felülbírálható az elfoglalt álláspont. Tehát sajátos ösztönzést adhat és sajátos korlátokat is szabhat a nemzetközi bíróságok esetében a Kompetenz-Kompetenz elv.

A számbavett tényezők listája alapos kutatásról és új feltárásokról is tanúskodik. Tudományos értéket teremt az egyes tényezőkön belüli alcsoportok azonosítása és azok elemzése is. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az Értekezés felfigyel arra is, hogy az utóbbi években módosult néhány tényező, magatartásbeli változások is következtek - ezeket a változásokat a szerző meggyőző módon magyarázza is. Hogy egy példát vegyünk, a nemzetközi bíróságok egymásközi kölcsönhatásait (mint a „jogfejlesztés motiválóit”) taglalva, a szerző megállapítja, hogy: *”Ha azt nézzük, hogy a Nemzetközi Bíróság mennyire volt nyitott más nemzetközi törvényszékek joggyakorlatából meríteni, úgy még a többiekhez képest is inkább zárkózottságot tapasztalhatunk.”* Ezt az álláspontot meg is magyarázza a szerző, de hozzáteszi hogy: *”Nemrég azonban megtört a jég: a Nemzetközi Bíróság az ex-jugoszláv büntetőtörvényszék ítéleteire kifejezetten hivatkozott, és pedig nyolcvanhárom alkalommal.”* Ezzel a szerző egy fontos új körülményt vett számba, majd elemzett is. Az utóbbi évtizedekben jelentkező nemzetközi büntetőbíróságok más infrasztruktúrával rendelkeznek mint a Nemzetközi Bíróság, jóval fejlettebb tényfeltáró lehetőségeik vannak, és ezért logikus, hogy a Nemzetközi Bíróság

figyelembe veszi (rendszerint el is fogadja) a büntetőbiróságok ténymegállapításait és - az eddigi példák szerint – az idekapcsolódó minősítéseket is. Ez kétségtelenül fontos új elem, akár a jogfejlesztés serkentése, akár annak a korlátozása szempontjából. Az Értekezés idevonatkozó elemzései új tudományos eredménynek minősíthetők.

Megismételném, hogy a figyelembe vett tényezők sokféleségét a kézirat fontos pozitív értékének tartom. A szerző figyelembe veszi és elemzi azokat a tényezőket melyeket más hasonló elemzések sem kerültek el, (mint például a Nemzetközi Biróság Statútumának 38. cikkében felsorolt tényezők, vagy a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetei) de figyelembe vesz olyan tényezőket is, melyek rendszerint elkerülik a kutatók figyelmét. Ezen a ponton talán külön lehetett volna nevesíteni még egy tényezőt, melyet a szerző nem hagy figyelmen kívül, de más egy szélesebb szöveggörnyezetben, a szerződési természetű alapokon történő jogfejlesztésen belül láttatja. A többnyelvű szerződések által teremtett sajátos fejlesztést serkentő (illetve korlátozó) tényezőre gondolok. A szerző figyelmet szentel a többnyelvű szerződések problémájának az ILO Alkotmányával kapcsolatban, ebből a szempontból (is) tárgyalja a Nemzetközi Biróság által eldöntött LaGrand ügyet, vagy az Emberi Jogok Európai Birósága elé került ún. „belga nyelvi ügyet” - és hivatkozik a Bécsi Egyezmény 33. cikk 4. bekezdésére is. Véleményem szerint még teljesebb rálátást engedett volna a problémára, ha ezt külön tényezőként kezeli a szerző. Ebben az esetben több teret lehetett volna szentelni e tényező korlátozó szerepének is, mely például a (Bécsi Egyezmény elfogadása előtt eldöntött) Mavrommatis ügyben azt eredményezte, hogy az Állandó Nemzetközi Biróság a két nyelvi változat által kínált értelmezések közül a szűkebb értelmezést fogadta el, mert az kétségtelenül összhangban kellett hogy legyen a felek közös akaratával.)

Az értekezés további értékének tartom, hogy a jogfejlesztést elemezve számot ad az esetjog olyan kihatásairól is, melyeknek a jognál szélesebb területen is van relevanciája. Ide tartoznak a nemzetközi kisebbségi jogot érintő fejlesztések, a nemzetközi környezetvédelmi joggal foglalkozó döntések, vagy például az az álláspont, mely szerint az atomfegyverek alkalmazása is a humanitárius nemzetközi jog korlátai között ítélendő meg.

Fontos tudományos eredményként minősíthető annak az elemzése is, hogy milyen nem jogi természetű tényezők, azaz milyen külső (politikai és egyéb) körülmények

vezetnek egyes esetekben jogfejlesztő, illetve konzervatív irányba, és hogy ezeket a tényezőket mennyire tükrözik (illetve rejtik) az indoklások.

Az Értekezés következtetései bizonyítják, hogy a szerző pontosan átlátja a feldolgozott problémavilágot. Kiemelném azt a meglátást, mely szerint:

„Az is látható, hogy esetenként talán vitatható volt egy-egy ítéleti, tanácsadó véleménybeli fordulat besorolása. Másvalakinek az olvasatában esetleg nem volt mindig egyértelmű egy-egy fordulatban vagy a jogfejlesztés vagy éppen a korlát okának beazonosítása vagy esetleg annak eldöntése, hogy az adott esetben valóban jogfejlesztés történt-e vagy arról való lemondás? Minden bizonnyal vannak olyan ügyek, ahol az adott jogesetet a későbbiek sorozatába belehelyezve, onnan visszanezve tudjuk csak megállapítani, hogy igen, itt jogfejlesztés történt, vagy éppen, hogy nem, az adott ügyben az adott nemzetközi bíróság a korábban kiépített sáncokban mozgott, ugyanott maradt, vagy pusztán azokon belül választott magának egy másik lőállást.”

Ez a megjegyzés egyrészt relativizálja a következtetések egy részét, de másrészt érettséget bizonyít, mert az alakuló valóság relativ voltát is láttatja.

A következtetésekkel kapcsolatban jegyezném még meg, hogy az olvasót kissé váratlanul éri az a következtetés, mely szerint a nemzetközi jogi jogfejlesztés és annak korlátai egy négy sarokpontú rendszerben ábrázolhatók, amelynek alapelemei a következők:

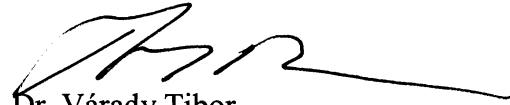
- a jogi logika,
- az organikus-funkcionális imperatívusz,
- a társadalmi szükségszerűség,
- és egy bizonyos plusz, az irracionális faktor vagy ha úgy tetszik, az „isteni szikra.”

Véleményem szerint tartalmilag indokolt ez a következtetés, értékesnek is tartom, de talán kívánatos lett volna ezt a négy sarokpontú képletet egyértelműbben előrejelezni, esetleg végigvezetni a dolgozaton.

Véleményem szerint, Kovács Péter „A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában” értekezése teljesen megfelel

minden támasztott feltételnek, és ezért javaslom az értekezés elfogadását és a nyilvános vita kitűzését.

Atlanta, 2011 február 18.

Prof. Dr. Várady Tibor

a budapesti Középeurópai Egyetem és az atlantai Emory
Egyetem Jogi Karának rendes tanára